

МАТЕРІАЛИ МІЖВУЗІВСЬКОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «ФОРМУВАННЯ ПОЛІЛІНГВАЛЬНОГО СВІТОГЛЯДУ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ»

УДК 165.62:81'3

Людмила ПУЛАТОВА,
кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри теорії та методики
суспільно-гуманітарних дисциплін
Хмельницького ОШПО

Олеся МІСІНЬКЕВИЧ,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії та методики
суспільно-гуманітарних дисциплін
Хмельницького ОШПО

МОВНА КОГНІЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ПОЛІЛІНГВАЛЬНОГО СВІТОГЛЯДУ ОСОБИСТОСТІ

У статті робиться спроба довести, що мовна когніція є складовою творення полілінгвального світогляду особистості через призму міжкультурної комунікації.

Ключові слова: мовна когніція, міжкультурна комунікація, культура, полілінгвальність.

В статье делается попытка доказать, что языковая когнция является составляющей полилингвального мировоззрения личности в аспекте межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: языковая когнция, межкультурная коммуникация, культура, полилингвальность.

The article presents the result of an attempt to prove that lingual cognition is a constituent of creation of polilingval'nogo world of personality through the prism of mizhkul'turnoy communication.

Key words: lingual cognition, mizhkul'turna communication, culture, polilingval'nist'.

Культурна різноманітність суспільства вимагає нового мислення в загальнодержавному і планетарному масштабах, що зумовило виникнення парадигми полікультурної (мультикультурної) комунікації. В умовах розширення міжнародного економічного, наукового і культурного співробітництва, швидкого зростання комунікативних мереж, масової міграції населення найважливішим чинником розвитку особистості сучасної людини стає культурний плюралізм.

Співвідношення когнітивної, соціологічної та культурологічної спрямованості лінгвістичних досліджень в останні роки висуває на перший план цілісний аналіз Homo Lingualis як центральної пошукової проблеми. Основними аспектами досліджень у рамках цієї парадигми можуть бути: 1) дослідження екзистенційної «мовної свідомості» у полілінгвальному середовищі, що представлена творчою інтуїцією, здатністю мовного моделювання (як та чи інша мова «живе» у людині); 2) встановлення ролі мови у системі людського буття (як людина пізнає світ через мову); 3) вивчення мови як основного чинника буття людини (як людина ідентифікує себе через мову);

4) вивчення багатоманітності форм втілення мовної свідомості, що впливають із комунікативних функцій (як людина «омовнює» дискурси) [1].

Мовна когніція є важливою складовою творення життєвого світу, що розглядається як особлива когнітивна реальність, яка є перехідним шаром між буттям суб'єктивним та об'єктивним. Цей «перехід» забезпечує здатність людини проникати в об'єктивне і з нього об'єктивне переходить у план свідомості. Життєвий світ людини розкривається через приєднання феноменів людського буття до смислів людської діяльності, коли стихійність людського існування перетворюється у здатність об'єктів бути «почутими», сприйнятими на рівні тієї чи тієї культури, у сфері їх практичного й духовного освоєння, а також культурно-символічної репрезентації у мові.

У системі сучасних лінгвістичних досліджень поняття інтенціональності як скерованої свідомості на свій предмет можна співвіднести з поняттям когніції, яке будемо розуміти як процес формування системи інформації про світ. Із позиції полілінгвістичного осмислення дійсності теорія міжкультурної комунікації розглядається як система концептів, уявлень людини про світ, що конструюється людиною як членом певної когнітивної та культурної спільноти.

Зауважимо, що міжкультурна комунікація в контексті здійснення її в складноорганізованому і багаторівневому просторі суспільного життя була предметом дослідження багатьох учених. Варто виокремити ідеї П. Сорокіна й П. Бурдьє про соціальний простір, теорію взаємодії культур Ю. М. Лотмана, концепцію У. Бека про необхідність створення «просторів соціального для діяльності, життя і сприйняття» різних акультурних спільнот, визначення просторових характеристик існування етносів (С. Леві) і протяжності комунікативного простору (Е. Холл).

Сучасні глобалізаційні процеси кардинально змінюють не лише економічний і політичний ландшафт планети, але й впливають на міжкультурні зв'язки, сприяють ознайомленню однієї культури з особливостями іншої (з наступним сприйняттям окремих елементів), долученню багатьох культур до так званої усередненої культури, носієм котрої виступає не якийсь конкретний етнос, а модель «людини-споживача». Сьогодні актуальною є нова модель культури – культури, зародженої не на основі етносу, а на основі взаємодії багатьох етносів (наприклад, американська), заснованої не стільки на асиміляції культурних досягнень, скільки на адаптації до економічних запитів ринку. Ринок, який є основою західної економіки, вимагає нової людини і нової культури – усередненої, типової, уніфікованої.

Однак посиленню дії інтегративного фактора протистоїть потяг багатьох культур до збереження своєї своєрідності, самобутності, результатом чого є культурне різноманіття. Проблема збереження і розвитку культурної своєрідності окремого народу включає в себе і проблему того простору (і географічного, і духовного), в якому ця своєрідність і унікальність можуть зберігатися.

Міжкультурна комунікація в умовах глобалізації світу передбачає створення нової етики взаємостосунків – етики, яка враховує універсальні людські цінності, що гармонізують світ.

Таким чином, процеси культурної конверген-

ції, з одного боку, і формування в індустріально розвинених державах поліетнічних і багатомовних суспільств, з іншого, виявили комплекс невирішених проблем, пов'язаних зі спілкуванням і взаємодією людей, що належать до різних етнічних й інших культурних груп. Особливої актуальності набуває пошук механізмів соціалізації особистості в ситуації контакту культур.

У побудові таких систем суттєву роль відіграє природна мова. Прикріпленість виразів мови як знакової системи до певних фрагментів концептуальної системи дозволяє оперувати заочною в ній інформацією, що приводить до побудови і адаптації системою такої інформації, котра не може бути сконструйована без мови і котра дає можливість вийти за межі безпосереднього досвіду конкретної людини. Так, мовна картина світу найчастіше визначається як сукупність знань про світ, що зафіксована у лексиці, фразеології, граматиці і тлумачиться як «відображення у психіці людини предметного навколишнього світу, опосередковане предметними значеннями і відповідними когнітивними схемами, які піддаються певній рефлексії». Ці когнітивні схеми можна розглядати як систему кодів культури, де кожен код – це макросистема характеристик об'єктів картини світу, що об'єднані спільною категоріальною властивістю; це певна понятійна сітка, використовуючи котру носій мови категоризує, структурує і оцінює оточуючий його і свій внутрішній світи. Фактично, створення мовної картини світу є процесом «розпредмечування» кодів тієї чи тієї культури через мову. Цей процес можна визначити як людську когніцію, тобто взаємодію систем сприйняття, репрезентації та продукування, інформації у процесі інтелектуальної діяльності.

Кожна людина є представником певної культури, культурної епохи, але усвідомити це можна лише в процесі спілкування-діалогу з людьми різних культур, результатом якого є вільний вибір індивідом духовних цінностей, способу життя і мислення.

Основоположною властивістю цілісної людини культури, на думку Г. І. Гайсіної, є здатність до культурної ідентифікації, тобто усвідомлення своєї приналежності до певної культури, інтеріоризації її цінностей. Ідентичність – це наявність тих або інших культурних рис, що дозволяють відрізнити одну людину від іншої. Полікультурність ґрунтується на важливому методологічному принципі, який полягає в тому, що людина є перетином багатьох культур і тому можна говорити про наявність в індивіда декількох ідентичностей, тобто людина багато- або поліідентична.

Міжкультурна комунікація, будучи фактом повсякденного життя сучасної людини, ускладнила сприйняття світу. Розуміючи неминучість порівняння «своєї» і «чужої» культури, внутрішній світ людини зазнає нових випробувань: його самоідентифікація стає все більш складною, а соціальна цілісність фрагментується [3, с. 3].

Свого часу Гуденаф підкреслював, що «культура – це не стільки матеріальне явище, яке складається з речей, людей, їхньої поведінки, це, швидше, організація цих складових частин у свідомості у певні моделі пізнання та інтерпретації світу» [9, с. 13].

Незважаючи на те, що культурна різноманітність збільшується, культура в цих умовах покликана бути об'єднуючим чинником. Одним із механізмів

реалізації консолідуючої ролі культури є діалог культур, який має два значення (А. П. Ліферов). По-перше, це культурна комунікація між народами, обмін духовними цінностями без нівелювання самотності кожної окремої культури. Комунікація між людьми, як і між культурами, можлива за наявності певної кількості спільних, тобто таких, що поділяються обома «комунікантами», смислів. Як відзначає А. П. Ліферов [5, с.17], у діалозі культур загальне смислове поле забезпечується культурними універсальностями, що існують у різних формах у народів. Єдність культур існує об'єктивно «як єдність фактично спільного світу життєвих форм, інститутів, уявлень, вірувань» [8, с. 254].

Основи інформаційно-діяльнісного підходу до розуміння змістової структури концепту «культура» закладені у фундаментальних працях Е. Маркаряна, Ю. Лотмана, Є. Соколова, Є. Кукушкіної та ін. Тлумачення сутності культури, які вони запропонували, орієнтовані на її генетичні й функціональні зв'язки з мовною діяльністю.

Культура пов'язана з етнічною свідомістю і самосвідомістю насамперед через етнокультурну інформацію, яка є системотвірним фактором знаково-концептуальної системи етнокультури. Духовна культура народу (традиції, звичаї, норми поведінки і спілкування, вірування тощо) та національно-детерміновані об'єкти матеріальної культури (архітектура, побутові предмети тощо) є джерелами етнокультурної інформації, а отже, складниками змістової структури. В. Федоров зазначає, що в основі культури народу – Віра як уособлення духовності, міфологічної свідомості. Духовну культуру народу можна зрозуміти, вивчаючи міфологічне світобачення – основу віри.

Художнє осмислення світу у полілінгвальному аспекті – чи не найважливіша сфера цілісної реалізації людини як особистості. Створюючи той чи інший продукт духовної культури (це може бути будь-який художній витвір), людина конструє модель спільності, репрезентуючи тим самим стосунки між індивідом і суспільством, взаємини, які належать до фундаментальних ознак культури. «Я» і суспільство – полюси і художньої культури, і філології, де авторське «єго» є явищем індивідуально-соціальним. Культура – явище не лише духовне, обмежене рамками свідомості, а й певна об'єктивна дійсність, для якої характерне суб'єктивне походження. Матеріальність культури полягає в тому, що її основним джерелом походження є людина, яка і виступає суспільним суб'єктом.

Отже, особливістю змістової структури концепту «культура» є розуміння того, що вона – невід'ємна частина світоглядного, емоційного, естетичного, літературного і мовного у бутті нації. Осмислення та інтерпретація описаних явищ вимагає від суб'єкта (власне, того, хто опиняється у центрі взаємодії культур) свідомої інтерпретації явищ, з якими він взаємодіє.

Мовна картина світу, її світорозуміння, репрезентовані концептом «культура», є інтерпретативно-творчим аспектом осягнення, що впливає на людину – її світосприйняття, культуру, соціальну поведінку, переконання, думки тощо.

Спілкування людей відбувається завжди в межах певної культури з використанням певної мови, мовної картини світу. Потрапляючи в інше

культурно-мовне середовище, людина фактично опиняється в іншому світі цінностей, законів спілкування та законів комунікації [1, с. 276].

Міжкультурна комунікація – «процес спілкування (вербального і невербального) людей (груп людей), які належать до різних національних лінгвокультурних спільнот, послуговуються різними ідіоетнічними мовами, відчувають лінгвокультурну «чужинність» свого партнера по спілкуванню, мають різну комунікативну компетенцію, яка може стати причиною комунікативних невдач або культурного шоку» [1, с. 277].

Модель міжкультурної комунікації будується як модель зв'язку між спільнотами мовних особистостей, у кожній з яких хоча й наявні власна свідомість й індивідуальне буття, однак вбирає в себе сутнісні особливості всієї спільноти. Усі члени лінгвокультурної спільноти є носіями окремих варіантів своєї мови, що дає підстави досліджувати особливості комунікації на рівні суспільства на прикладі міжособистісної міжкультурної взаємодії [3, с. 23].

Міжкультурна взаємодія, у свою чергу, ґрунтується на загальних законах мови, які поєднуються із різноманіттям національних і культурних відмінностей, що потребує їх розуміння, прийняття та поваги. Отже, інтеркультурна (полікультурна) комунікація – це форма комунікативної культури, яка характеризується адекватним взаєморозумінням двох або більше учасників комунікативного акту, які належать до різних національних культур, інтеркультурною компетентністю, толерантністю, другоюдомінантністю особистості, її прагненням до міжнаціональної злагоди в усіх сферах спілкування [7, с. 13].

Результативність полікультурної комунікації залежить від розуміння особистістю притаманних культурі провідних цінностей, а її успішність обумовлена знанням принципів комунікативної взаємодії, коректним вибором спеціальних мовних варіантів та дискурсивних стратегій, якими користуються комуніканти. У результаті оволодіння вербально-семантичним кодом мови, що вивчається (мовної та концептуальної картини світу носіїв мови), формується сукупність здібностей до іншомовного спілкування на міжкультурному рівні, під яким розуміють адекватну взаємодію із представниками інших культур.

Основними компонентами інтеркультурної комунікації є: лінгвістичний (безеквівалентні мовні одиниці, параміологічний та фразеологічний фонди мови, міфологізовані мовні одиниці, лексика повсякденного спілкування); комунікативний (адекватність спілкування його меті та завданням); прагматичний (правила та норми поведінки, прийняті у певному суспільстві); історичний (минуле суспільства, мова якого вивчається); етнографічний (особливості побуту та звичаї даного етносу); естетичний (художня культура, що відображає традиції народу); етнопсихологічний (специфіка сприйняття навколишнього світу та цінностей інших культур, національні особливості менталітету представників даної культури) [7, с. 15].

Співставлення мов і культур виявляє не лише загальне, універсальне, але й специфічне, національне, самотутнє, що зумовлене розбіжностями в історії розвитку народів. Інтеркультурна (полікультурна) комунікація має справу з розумінням та порозумінням, що означає: розуміти чуже і водночас

бути зрозумілим, спілкуючись чужою мовою.

Оволодіваючи мовою, людина привласнює соціальний досвід попередніх поколінь, робить його складовою своєї особистості. Це відображається в процесах спілкування, яке у кожній культурі має свої особливості. «Культурні знання засвоюються особистістю в тому обсязі й настільки глибоко, наскільки це необхідно для ролівої діяльності, яка формує її ролівий репертуар ... Однак із ролей особистості – національна, яка формується на першому етапі соціалізації завдяки сімейному та шкільному вихованню, є спільною для всіх носіїв певної мови. Культурні знання, засвоєні в межах цієї ролі, є ядром феномену, який називають національною специфікою мислення і спілкування» [1, с. 280].

Когніція в цілому знаходить своє відображення у категоризації – процесі впорядкування осмисленого, його розподілі за понятійними нішами. На сьогодні теорії категоризації стають пріоритетним напрямком когнітивної лінгвістики, для якої першочергове значення мають різні пізнавальні прийоми, що дозволяють впорядковувати знання про світ через відображення зв'язку світу, мови, культури і людини як суб'єкта пізнання. Категоризація як спосіб когніції постає здатністю людини до конституювання людського буття (ціннісно-сміслового універсуму). Продуктом цього конституювання є суб'єктивний образ зовнішнього світу, «інформаційна модель тієї частини свідомості суб'єкта, котра відповідальна за формування та створення суб'єктивної реальності».

Існує національно-культурна специфіка вербальної та невербальної поведінки представників різних культурно-мовних спільнот, яка виявляється насамперед в особливій системній комбінаториці елементів досвіду, які можуть повторюватися в багатьох культурах. Те, що в одній мовно-культурній спільноті може виражатися засобами мови, в іншій – засобами паралінгвістики чи ритуалу.

Отже, міжкультурна комунікація – це не лише знання засобів мовного коду, володіння елементами

й категоріями чужої мови. Особистість у полілінгвальному середовищі, яка хоче вільно і невимушено комунікувати з носіями іншої мови, повинна оволодіти також їх культурою, що знайшла своє втілення в цій мові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. – Вид. 2-ге, доп. – К. : Академія, 2009. – 376 с.
2. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию / У. Бек. – М., 2001. – 118 с.
3. Булдакова Е. И. «Буферно-синергичные зоны» в пространстве межкультурной коммуникации : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. филос. наук : спец. 09.00.13 «Религиоведение, философская антропология, философия культуры» / Е. И. Булдакова. – Ростов-на-Дону, 2008. – 20 с.
4. Гайсина Г. И. Образование как социокультурный феномен / Г. И. Гайсина. – Москва = Уфа : МПГУ, БГПУ, 2000. – 148 с.
5. Лиферов А. П. Культурологическая составляющая интернационализации мирового образования / А. П. Лиферов. – Рязань, 1996. – 182 с.
6. Лотман Ю. М. К построению теории взаимодействия культур / Ю. М. Лотман // Семиосфера. – СПб., 2001. – 124 с.
7. Солодка А. К. Полікультурне виховання старшокласників у процесі вивчення гуманітарних предметів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / А. К. Солодка. – К, 2005. – 20 с.
8. Ясперс К. Философия истории. Антология / К. Ясперс. – М., 1994. – 301 с.
9. Amerykańska antropologia kognitywna. – Warszawa, 1996. – P.136.

Дата надходження до редакції: 22.10.2015 р.

УДК 370.1:371.126.9

Наталія РАК,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов та технічного перекладу
Львівського державного університету
безпеки життєдіяльності

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ОСОБИСТОСТІ

У статті проаналізовано наукові дослідження, в яких характеризуються шляхи вдосконалення професійної підготовки вчителя до виховної роботи, здійснено системно-структурний аналіз проблеми розвитку педагогічних технологій. Обґрунтовано емпіричний рівень розуміння терміна «професійна підготовка студентів», визначено зміст та структуру професійної підготовки. Висвітлено досвід науково-експериментального обґрунтування

принципу модульності у світовій освітній науці й практиці та напрямки реалізації цього принципу в навчально-виховному процесі вищих закладів освіти. Розглянуто особливості підготовки студентів до професійно-педагогічної діяльності за модульним принципом у Великій Британії.

Ключові слова: професійна підготовка, дидактика, виховання, професійно-педагогічна діяльність, модульне навчання, педагогічні технології.